

EIGEN SCHOON & DE BRABANDER

Tijdschrift voor Brabantse Geschiedenis

Sinds 1425. Brabant, Brabanders
en hun universiteit

Dirk LEYDER en Janick APPELMANS (RED.)

Driemaandelijks tijdschrift van het
Koninklijk Historisch Genootschap
van Vlaams-Brabant en Brussel

Lennik - Jaargang 108 - 2025 nr. 1

KONINKLIJK HISTORISCH GENOOTSCHAP VAN VLAAMS-BRABANT en BRUSSEL V.Z.W.

Maatschappelijke zetel: Ten Ham 21 - 1750 Lennik

0545.264.417 - RPR Brussel - contact@esdb.be - www.esdb.be

Stichter: Dr. fil. Jan Lindemans †

Erevoorzitter: Jan Verbesselt †; dr. hist. Jaak Ockeley

Voorzitter van de Raad van Bestuur:

em. prof. dr. hist. Erik Aerts

Ondervoorzitter: em. prof. dr. hist Jean-Paul Peeters

Hoofdredacteur:

drs. hist. Janick Appelmans, Van Wayenberghstraat 16, 1853 Strombeek-Bever

e-mail: janick.appelmans@hotmail.com (0479/82 90 91)

Redactieraad:

em. prof. dr. hist. Erik Aerts

drs. hist. Janick Appelmans

lic. hist. Joris De Beul

Michel de Caluwé

dr. hist. David Guillardian

dr. hist. Jaak Ockeley

em. prof. dr. hist. Jean-Paul Peeters

em. prof. dr. econ. Eddy Van de Voorde

em. prof. dr. hist. Fernand Vanhemelryck

Secretaris: em. prof. dr. econ. Eddy Van de Voorde

Penningmeester: lic. hist. Joris De Beul

Verzending:

Joris De Beul, Ten Ham 21, 1750 Lennik, e-mail: esdb100@gmail.com

Een abonnement aanvragen kan gewoon door overschrijving van het verschuldigde bedrag op rek. **IBAN BE 82 4343 1225 9168 BIC KREDBEBB** van Koninklijk Historisch Genootschap van Vlaams-Brabant en Brussel - 1750 LENNIK

Gewoon lid: 49 euro - steunend lid: 70 euro - beschermend lid: 120 euro

Verzending binnen Europa: 69 euro - Digitaal: 49 euro

Kaftfoto: Sint Michiel als drakendoder en Sint Goedele die haar licht beschermt tegen een duivel die het uitblazen wil: de twee patroonheiligen van de Leuvense vereniging van Brusselse artesstudenten. Ingekleurde tekening in het ledenregister (Rijksarchief Leuven, Oude Universiteit Leuven, 837, 23)

Alle bijdragen dienen via mail bezorgd te worden aan janick.appelmans@hotmail.com

Om de eenheid van de annotatie doorheen het tijdschrift te garanderen, werd geopteerd voor een éénvormig systeem. Dit kan op eenvoudige vraag van de auteur worden doorgemailed.

De auteur alleen is verantwoordelijk voor zijn artikel.

De publicatie in het tijdschrift *Eigen Schoon en De Brabander* impliceert dat de auteur, tenzij hierover schriftelijk anders werd overeengekomen, afstand doet van al zijn auteursrechten aan de Raad van Bestuur van het Kon. Historisch Genootschap van Vlaams-Brabant en Brussel.

De Leuvense kartuizers en de universiteit ten tijde van het humanisme*

TOM GAENS

Hoewel Desiderius Erasmus (†1536) ook de kartuizers wel eens op de korrel nam, onderhield de prins der humanisten over het algemeen vriendschappelijke relaties met een aantal ordeleden.¹ Dat was met name het geval voor enkele monniken van het kartuizerklooster te Leuven. Zo correspondeerde hij met Gabriël Ofhuys (†1535) en Jan Simonsz van Heemstede (†1533), wiens vriendenkring onder meer bestond uit humanisten als Juan Luis Vives, Marcus Laurijn (Laurinus), Conrad Gockel (Goclenius) en Maarten van Dorp (Dorpius).²

Deze bijdrage focust op de relatie die de Leuvense volgelingen van de heilige Bruno – in principe solitaire monniken – tijdens de eerste decennia van de zestiende eeuw ontwikkelden met de universiteit en gaat nader in op hun interesse voor het humanisme en het oprukkende lutheranisme. Daarbij zal blijken dat de hoogste orde-instanties zich geroepen voelden om die interesse te onderdrukken en zo de geloofsijver in Leuven te herstellen.

De incorporatie van de kartuis van Leuven in de universiteit

De Leuvense kartuis was vanaf 1486 ontstaan als een netwerkstichting, mogelijk gemaakt door een groep leidende figuren aan de faculteiten, pedagogieën en colleges van de Leuvense universiteit en invloedrijke

* Deze bijdrage is een vertaalde en bewerkte versie van Gaens T., ‘*Atque haec quidem fuerunt!* The Carthusians and College Foundations at the University of Leuven’, Excoffon S. (red.), *Les chartreux et les élites (XIIIe-XVIIIe siècles). Colloque international du CERCOR (30-31 août 2012)*, (Analecta Cartusiana 298), Saint-Etienne, 2013, 259-284.

1 Allen P.S. en Allen H.M. (uitg.), *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami*, 12 dln., Oxford, 1906-1958, IV, 473, noot 425 en VII, 199; Venard M., ‘Érasme et les chartreux’, Girard A. en Le Blévec D. (red.), *Crises et temps de rupture en Chartreuse (XIVe -XXe siècles). Actes du colloque international d’histoire et de spiritualité carthusiennes (Chartreuse de Glandier, 15-18 septembre 1994)*, (Analecta Cartusiana, n.s., 6/11-12), Pont-Saint-Esprit, 1995, 67-72.

2 Bietenholz P.G. en Deutscher T.B. (red.), *Contemporaries of Erasmus. A Biographical Register of the Renaissance and Reformation*, 3 dln., Toronto, 1985-1987, II, 109-111, 171 en 307-308 en III, 409-413.

figuren “à l’ombre du pouvoir” aan het Bourgondisch-Habsburgse hof, vaak met uitgesproken humanistische interesses.³

In de eerste decennia van het bestaan ervan waren minstens de helft van zijn bewoners universitaire alumni, waaronder een aantal van de Leuvense universiteit.⁴ Is dat de reden waarom de communautiteit in 1510 een aanvraag indiende tot incorporatie in de universiteit? Verwijzend naar het voorbeeld van de augustijnen en de dominicanen, twee bedelorden, vroegen de Leuvense kartuizers inderdaad opgenomen te worden in de universitaire gemeenschap. Dat verzoek verraste de universitaire raad. Op 31 mei 1510 werd besloten om de behandeling van hun vraag uit te stellen tot het duidelijk zou worden of gelijkaardige incorporaties hadden plaatsgevonden in Keulen of aan andere universiteiten. In 1513 herhaalden de kartuizers hun verzoek. Mogelijk had hun beperkte bewegingsvrijheid een probleem gevormd, want in hun tweede verzoekschrift boden zij uitdrukkelijk aan dat de monniken die het klooster mogen verlaten c.q. de prior en de procurator, zowel binnen als buiten de scholen alles zouden doen wat de augustijnen en dominicanen deden. Op 29 november van dat jaar instrueerde de universitaire raad, zich duidelijk bewust van het uitzonderlijke karakter van de zaak, de rector en gedelegeerden om eventuele gelijkaardige incorporaties in Keulen te onderzoeken – die echter niet bestonden.⁵ Een derde smeekbede van de kartuizers in 1520

3 Gaens T., ‘De kartuis van Leuven en haar weldoeners aan hof en universiteit’, *Eigen Schoon en De Brabander*, 107 (2024) 403-420.

4 Van de vroegste *initiatores* was Joannes Vekenstijl een Leuvense alumnus. Van de monniken die vóór 1540 profesten, studeerden Amelricus van Brussel, Joannes Pavonis van Amsterdam, Florentius van Haarlem, Franciscus d’Oesterlinck en Gulielmus Raveschot in Leuven; Petrus Martini Apothecarii van Amsterdam, Cornelius Theodorici van Leiden en Gerardus Pennebroeck van Haarlem aan De Burcht; Andreas Andree van Amsterdam, Franciscus Petri van Amsterdam en Theodoricus Persijn van Amsterdam aan Het Varken; Joannes de Thymo aan De Lelie; Joannes Gabrielis Sartoris van Antwerpen aan het Heilige Geestcollege; Theodoricus Joanni Vustinck van Utrecht en Joannes Simonis van Heemstede aan het Standonckcollege; Theodoricus Simonis van Heemstede aan Sint-Ivo. Gulielmus Raveschot en Adrianus Boodt van Brugge hadden in Parijs gestudeerd, Joannes Simonis van Heemstede in Keulen. Van de monniken die een tweede professie aflegden, studeerde Gabriel Ofhuys ook in Leuven. Zie: De Grauwe J. en Timmermans F., *Prosopographia cartusiana Belgica renovata (1314-1796)*, 2 dln., (*Analecta Cartusiana* 154), Salzburg, 1999, nr. ALM153, LoM001, LoM004, LoM005, LoM030, LoM037, LoM038, LoM039, LoM043 (=BxM050), LoM046, LoM057, LoM089, LoM093, LoM094, LoM097, LoM126, LoM136, LoM138 en LoM139; Reusens E. (uitg.), ‘La chronique de la chartreuse de Louvain depuis sa fondation en 1498 à l’année 1525’, *Analectes pour servir à l’histoire ecclésiastique de la Belgique*, 14 (1877), 268, 269, 270, 271, 277, 280, 282, 283, 284, 288, 291 en 295.

5 De Jongh H., *L’ancienne faculté de théologie de Louvain au premier siècle de*

leidde dan uiteindelijk tot een goedkeuring.⁶ Op 29 november 1520, na beraadslaging en besluit over de kwestie, werd de zaak toevertrouwd aan de rector en gedelegeerden.⁷

Op de laatste dag van februari 1521 werd de akte tot incorporatie van de Leuvense kartuis in de universiteit ondertekend in de refter van de Leuvense augustijner eremieten.⁸ Onder de aanwezigen bevonden zich: Godschalk Rosemond van Eindhoven (†1526),⁹ voormalig professor aan De Valk, op dat moment rector (1520-1521), en later weldoener en president van het Pauscollege; de karmeliet Nicolaas Baechem van Egmond (†1526),¹⁰ voormalig professor aan De Valk, professor in de theologie en regent van het Leuvense studiehuis van de karmelieten; Joost Vroye (Vroede) van Gavere (†1533),¹¹ kanunnik van Sint-Pieter en oude vriend van Erasmus, voormalig professor aan De Lelie (1509-

son existence (1432-1540), Leuven, 1911, 6* (31 mei 1510) en 7* (29 november 1513). Over de vroege incorporaties van de mendicanten in de universiteiten van Keulen en Parijs, zie: Walther H.G., 'Der gelehrte Jurist als politischer Ratgeber. Die Kölner Universität und die Absetzung König Wenzels 1400', Zimmermann A. (red.), *Die Kölner Universität im Mittelalter. Geistige Wurzeln und soziale Wirklichkeit*, (*Miscellanea mediaevalia* 20), Berlijn-New York, 1989, 478, noot 33; Von Bianco F.J., *Die alte Universität Köln sowie die zu Köln administrierten Studien-Stiftungen*, 2 dln. in 4 vol., Aalen, 1974², I/1, 164-165; Mandonnet P., 'De l'incorporation des dominicains dans l'ancienne Université de Paris', *Revue thomiste*, 4 (1896) 133-170; Douais C., *Essai sur l'organisation des études dans l'ordre des frères prêcheurs aux XIIIe et XIVe siècles (1216-1342)*, Paris-Toulouse, 1884.

- 6 De Jongh, *L'ancienne faculté de théologie*, 30* (29 februari 1524). Misschien speelde Joost vander Hoeve (†1536), pedel van de faculteit theologie, een rol in deze zaak. In 1517 werd hij deelgemaakt in de goede werken van de kartuizerorde. Als raadgever van de regulieren van Sint-Maartensdal zou hij in 1524 het verzoek tot incorporatie van deze priorij indienen, naar het voorbeeld van de kartuizers.
- 7 De Jongh, *L'ancienne faculté de théologie*, 26* (29 november 1520).
- 8 Eigentijdse kopie in Leuven, Universiteitsarchief KU Leuven, Oude Universiteit Leuven, Verzameling Van de Velde, D2. Stukken m.b.t. geïncorporeerde kloosters en kapittels, inv. nr. 5. Kopie in Rijksarchief Leuven (RAL), Oude Universiteit Leuven (OUL), 2465. Petrus De Wal dateerde de incorporatie op 21 februari (KBR, ms. 7044-7046, 7r).
- 9 Reusens E., *Documents relatifs à l'histoire de l'Université de Louvain (1425-1797)*, 5 dln., Leuven, 1881-1903, I, 263, III, 35, 205 en 215 en IV, 393; Bietenholz e.a., *Contemporaries of Erasmus*, III, 171-172.
- 10 Reusens, *Documents*, IV, 392 en V, 357-362; Bietenholz e.a., *Contemporaries of Erasmus*, I, 81-83. Over een van zijn voorgangers als regent van het studiehuis van de karmelieten, Gillis de Smedt (Egidius Fabri), en de kartuizers, zie: Reusens, *Documents*, V, 355-357.
- 11 Reusens, *Documents*, I, 263, 264 en 315, III, 107 en IV, 246; Bietenholz e.a., *Contemporaries of Erasmus*, III, 419-420.

1519), later rector (1521, 1529), dictator (1526-1533) en president van Sint-Ivo (1521-1529); Lodewijk van Schore (†1548),¹² professor in de beide rechten, later rector (1521) en vanaf 1524 lid van de Grote Raad voor de Nederlanden te Mechelen, vanaf 1535 lid van de Geheime Raad en vanaf 1540 president van de Geheime Raad; Gillis de Paep (Egidius de Pape),¹³ doctor (en later professor) in de geneeskunde, later rector (1522); Dirk Persijn van Amsterdam, procurator van de Leuvense kartuizers; en Jan Vullinck (†1530),¹⁴ scholaster van Sint-Pieter en secretaris van de universiteit, die optrad als notaris.

Volgens de incorporatie-akte ontving de Leuvense kartuis dezelfde bescherming, privileges, vrijdommen, rechten en vrijstellingen als de al geïncorporeerde bedelordekloosters. Maar er werden ook drie specifieke condities toegevoegd voor de inlijving van de kartuis. Ten eerste, de prior of de procurator, die als enigen het klooster mogen verlaten, zijn verplicht de colleges bij te wonen van de meesters in de theologie, op dezelfde wijze als de seculiere studenten, en deze colleges voort te zetten zolang zij aanwezig zijn in Leuven. Ten tweede, telkens wanneer er gemeenschappelijke missen worden gevierd, bij de verkiezing van een nieuwe rector of om een andere gelegenheid, is de prior of procurator verplicht om aan deze missen deel te nemen, op dezelfde wijze als de andere leden van de universiteit, behoudens een geldige vrijstelling. Ten derde, wanneer een religieus van de kartuizerorde van elders naar de Leuvense kartuis wordt gezonden, om daar volgens de voorschriften van de orde te verblijven, is de prior of procurator verplicht om hem naar de rector te sturen, die hem vervolgens gratis zal inschrijven. Ten slotte bepaalde een vierde, niet-specifieke conditie dat wanneer zich een situatie zou voordoen waarin de universiteit besluit of beveelt om, ter bescherming, verdediging of uitbreiding van haar privileges, of ter profijt en welvaart van de universiteit, een bijdrage te vragen van alle leden van de universiteit, de Leuvense kartuis, om niet onnodig te worden belast, slechts een betaling moet doen van twee gewone beurzen of bijdragen overeenkomstig de bijdrage van twee studenten van gemiddelde status die niet tot een religieuze orde behoren. Door betaling hiervan zijn alle bewoners van de kartuis vrijgesteld van verdere verplichtingen.

Hoewel de Leuvense kartuizers nu konden genieten van de fiscale voor-

12 Reusens, *Documents*, I, 263; Van den Auweele D., 'Het omstreden huwelijk van Hendrik VIII en Catharina van Aragon. De interventie van de Lovaniensis Lodewijk van Schore (1492-1548)', *Onze Alma Mater*, 45 (1991) 167-196.

13 Reusens, *Documents*, I, 263.

14 Reusens, *Documents*, I, 328; Bietenholz e.a., *Contemporaries of Erasmus*, III, 420; KBR, ms. 7044-7046, 21r.

delen van een incorporatie in de universiteit, lijkt het er toch op dat de betrokkenen, prior Jan Pietersz van Delft (†1530)¹⁵ en procurator Dirk Persijn van Amsterdam (†ca.1532)¹⁶, die allebei aanwijsbare connecties hadden met humanisten als Erasmus, veeleer een manier hadden gezocht om de universiteit te frequenteren. Ook de in Herne geprofeeste kartuizer Jan vander Maude (Joannes Ammonius) (†1543), de meest radicale van de humanistische broers Ammonius¹⁷, die toen als *hospes* in de Leuvense kartuis verbleef, zou dat project wel eens gesteund kunnen hebben.¹⁸ In elk geval versterkte de incorporatie de al bestaande banden tussen de Leuvense kartuizers en de universiteit, een ontwikkeling die grote gevolgen zou hebben in de daaropvolgende jaren.

Betrokkenheid van de kartuizers bij nieuwe Leuvense collegestichtingen

Tussen 1500 en 1517 werden de Leuvense kartuizers verzocht om als provisor en/of visitor op te treden in drie nieuwe universitaire colleges. Dat gebeurde met name bij het Standonckcollege (1500), het Houterlecollege (1510) en het Drietalencollege (1517).

Jan Standonck (†1504), was erg begaan met hervormingen in het monastieke leven en stak veel energie in de oprichting van een congregatie van universiteitscolleges, die het door hem geleide Collège de Montaigu in Parijs verbond met vier geaffilieerde colleges in Kamerijk, Valenciennes, Mechelen en Leuven. Hij plaatste deze onder toezicht van de prior van de kartuizers van Parijs, maar in de statuten van zijn congregatie was voorzien om de visitatie van de colleges te laten uitvoeren door lokale kartuizerprioren. In Leuven wees Adriaan Florisz van Utrecht (†1523), de latere paus Adrianus VI, deze taken toe aan de prior van de Leuvense

15 De Vocht H., *Monumenta Humanistica Lovaniensia. Texts and Studies about Louvain Humanists in the First Half of the XVIth Century*, Leuven-London, 1934, 348; Bietenholz e.a., *Contemporaries of Erasmus*, II, 232. Zie ook noot 6 voor de brief van Erasmus aan Gabriel Ofhuys.

16 De Vocht, *Monumenta Humanistica Lovaniensia*, 281-283. Zie ook noot 6.

17 Bietenholz e.a., *Contemporaries of Erasmus*, I, 50-51.

18 De status van de “gast” (*hospes*) liet de kartuizers toe om de *stabilitas loci* te omzeilen door tijdelijk als een gast te verblijven in een ander kartuizerklooster dan het professiehuis, maar op kosten van dit laatste. Kartuizers die een tweede professie aflegden in een ander huis, verbleven daar eerst als *hospes* tot aan het afleggen van hun tweede professie. In 1529 verbleef nog een andere (onbekende) *hospes* in de Leuvense kartuis. Zie hierover: De Grauwe J. en Timmermans F. (uitg.), *Cartae visitationum Cartusiae Lovaniensis (1504-1537 & 1559-1561)*. *British Library, Ms Harley, 3591*, (*Analecta Cartusiana*, 248), Salzburg, 2007, 84-85.

kartuizers en de pastoor van Sint-Pieter. De visitatoren waren, samen met de regent van het college, verantwoordelijk om de toelatingen van nieuwe studenten goed te keuren, studiebeurzen toe te kennen en de rekeningen van het college te controleren.¹⁹ Verder duidde Hendrik Houterle (†1511)²⁰ de prior van de Leuvense kartuizers samen met de deken, pastoor en scholaster van Sint-Pieter aan als provisoren van zijn college.²¹ Tot slot werden de kartuizers nog gevraagd als bewakers van de standvastigheid voor het nieuwe *Collegium Trilingue*, gesticht uit de nalatenschap van Jeroen Busleyden (†1517).²² Op expliciete vraag van de stichter werden de plebaan van Sint-Pieter, de president van de theologische disputen in het Heilige-Geestcollege en de prior van de kartuizers aangeduid als provisoren. Zij kregen volledige controle over de activa en de statuten van het college. Hun verantwoordelijkheden omvatten eveneens het aanduiden van de president en de professoren alsook het toekennen van studiebeurzen.²³

Bij twee andere, gelijkaardige²⁴ nieuwe stichtingen werden de kartuizers

19 RAL, OUL, 2032; Reusens, *Documents*, IV, 443-456; De Maesschalck E., *Kollegestichtingen aan de universiteit te Leuven (1425-1530). Pogingen tot oplossing van armoede- en tuchtproblemen*, Leuven, 1977, onuitgegeven proefschrift, 655, 690-691, 705-706, 722, 768-770, 774 en bijlage 4, 26, 34 en 52.

20 Gaens, 'De kartuis van Leuven en haar weldoeners', 417, noot 39.

21 RAL, OUL, 2453-2455; Reusens, *Documents*, I, 168-183; De Maesschalck, *Kollegestichtingen*, 666, 1001 en bijlage 12, 56; De Vocht, *Monumenta Humanistica Lovaniensia*, 412.

22 Gaens, 'De kartuis van Leuven en haar weldoeners', 408, noot 13.

23 RAL, OUL, 1439; Reusens, *Documents*, IV, 493-496; De Maesschalck, *Kollegestichtingen*, bijlage 54; De Vocht H., *History of the Foundation and Rise of the Collegium Trilingue Lovaniense (1517-1550)*, 4 dln., (*Humanistica Lovaniensia*, 10-13), Leuven, 1951-1955, I, 46-49.

24 Van Caster W., *Jan van Standonck en zijn kollegie te Mechelen*, Mechelen, 1893, 5-7; De Maesschalck E., *Het Standonckkollege van Leuven. Ontstaan en eerste groei (1500-1536)*, Leuven, 1968, onuitgegeven verhandeling, 143-175. Men zou het karakter van deze nieuwe colleges kunnen omschrijven als "kloosterachtig". In het Standonckcollege ging men daar erg ver in. Studenten droegen er een soort habijt, waren verplicht tot vlees derven en werden beperkt in hun bewegingsvrijheid (clausura). Ook werden kapittel en officiegebeden ingevoerd, inclusief nachtofficie. Men zou zelfs kunnen spreken over een proces van "verkleoosterling", wanneer men dit laatste in ruimere zin interpreteert (i.e. niet louter als het aannemen van een goedgekeurde regel). Het Atrechtcollege, opgericht voor arme artes-studenten, zou in een aantal aspecten erg gaan lijken op het Standonckcollege, met veel aandacht voor ascetisme, deugdzzaamheid en discipline.

De studenten van het Parijse college werden vaak de "pauvres capettes de Montaigu" genoemd (zoiets als de "arme (monniks)kapjes van Montaigu/Scherpe-heuvel"). Naar aanleiding van het legendarisch slechte eten in het college, waaraan ook Erasmus met

echter niet betrokken. Nochtans had Adriaan Florisz van Utrecht, die door de kroniekschrijver van de Leuvense kartuis “onze meester Adriaan” wordt genoemd en als weldoener wordt bedankt,²⁵ daar ook een belangrijke rol in gespeeld: het Atrechtcollege en het Pauscollege (dat gesticht werd uit de nalatenschap van Adriaan Florisz).²⁶ In de statuten van die colleges werd enkel gekozen voor een clericus van Sint-Pieter en een senior van de theologische faculteit.²⁷ Dat de kartuizers hier ontbraken, heeft wellicht iets te maken met de gebeurtenissen in de Leuvense kartuis in de jaren 1520 en 1530.

Herstel van de geloofsijver in de Leuvense kartuis

In hun openheid naar de universiteit hadden de Leuvense kartuizers mogelijk hun eigen discipline en stabiliteit ondermijnd. Dat lijkt ten minste bevestigd te worden door visitatierapporten (*cartae visitationum*), opge maakt door de visitatoren van de Dietse provincie (*Provincia Teutoniae*), waartoe de Leuvense kartuis behoorde.

In de *carta* van 1513 vragen de visitatoren om bezoeken van seculieren die de innerlijke rust verstoren, zo veel mogelijk te vermijden. Zij merken ook dat de universiteit een grote invloed uitoefent op de kartuis.²⁸ De *cartae* van 1515, 1517 en 1519 tonen een toenemende ongerustheid over de financiële situatie in de snelgroeiende kartuizergemeenschap en over de hoge leeftijd van prior Jan Pietersz van Delft. Er wordt gevraagd om niet zonder toestemming cellen van anderen binnen te gaan, en om geen bezoekers toe te laten tot de monnikencellen en het kerkkoor op feestdagen. Enkele monniken worden berispt en bestraft.²⁹ Een monnik en een donaat, die op de vlucht waren in 1519, worden naar andere hui-

weezin teruggedacht, bestaat het gezegde: “Mons acutus, ingenium acutum, dentes acuti” (zoiets als “Scherpe-heuvel, scherpe geest, scherpe tanden”).

25 Reusens, ‘La chronique’, 267 en 280.

26 Reusens, *Documents*, I, 260, 261 en 413 en III, 197-204; Bietenholz e.a., *Contemporaries of Erasmus*, I, 5-9; Verweij M., *Adrianus VI (1459-1523). De tragische paus uit de Nederlanden*, Antwerpen-Apeldoorn, 2011.

27 De Maesschalk E., ‘Het Atrechtcollege vóór 1600. Een verhaal over bisschoppen en hertogen, dekens en rentmeesters’, Hoornaert J. e.a., *Atrechtcollege 1508-1979*, Leuven, 1979, 3-17.

28 De Grauwe en Timmermans, *Cartae visitationum*, 26-29: “En omdat de stad beroemd is en de universiteit omwille van zijn plechtigheden, moeten zij door hun woorden en gedrag allen die naar hen komen voor lering zodanig vorming geven dat zij als ware kartuizers worden herkend”.

29 De Grauwe en Timmermans, *Cartae visitationum*, 30-45.

zen gestuurd.³⁰ In 1521 wordt de stemming in de kartuis als te werelds beschreven en stellen de visitatoren voortdurende verwaarlozing van de cel en het zwijgen vast, alsook andere problemen.³¹ Zoals gewoonlijk ontbreekt het aan concrete details in de *cartae*, maar de betrokkenheid van de kartuizers bij de universiteit in deze jaren zal de zaken wellicht niet geholpen hebben. De toestand blijkt alleszins niet verbeterd volgens het rapport van 1523. Net als in de voorgaande *cartae* wordt ook nu weer gewezen op ongeoorloofde contacten met vrouwen en leken. De gezondheid van de prior is nog altijd zorgwekkend. Aan deze *carta* is ook een aanmaning van het generaal kapittel uit 1524 gehecht, waarin monniken van de Dietse kartuizerprovincie die openlijk flirten met lutherse kritiek op de kerk gesommeerd worden zich niet in te laten met Luthers doctrine.³² In 1525 wordt prior Jan Pietersz van zijn functie ontheven en geven de visitatoren de nieuw verkozen prior, de voormalige procurator Dirk Persijn, het voordeel van de twijfel.³³ De toon wordt zeer grimmig in het rapport van 1527, waarin de prior wordt terechtgewezen voor schadelijke verwaarlozing en buitensporige tolerantie in de terechtwijzing van zijn onderdanen. Zonder namen te noemen bestempelen de visitatoren sommige monniken als verdeeld, vleselijk, respectloos tegenover de prior en destructief voor de goede vrede in het klooster – zij werden door hen gestraft in het kapittel. Uit angst voor het schandaal van het huis en het verlies van de nieuwe stichting worden enkele monniken weggestuurd naar andere huizen. De vraag om een bezoek te brengen aan het nieuwe celestijnenklooster in Leuven wordt geweigerd.³⁴ In de loop van de jaren 1529, 1531 en 1533 wordt de toon opnieuw positiever. Het aantal monniken neemt opnieuw toe en er wordt een opvolger verkozen voor de overleden prior Dirk Persijn. Er wordt gevraagd om het gebruik van brieven en communicatie buiten de gemeenschap strikt te controleren.³⁵ In 1535 bekritiseert het generaal kapittel de situatie in de Leuvense kartuis en wordt de visitatoren de volmacht gegeven om naar eigen goeddunken

30 Ter boetedoening werd de donaat Robertus de Monte naar de kartuis van Utrecht gestuurd, de monnik Petrus Martini Apothecarii naar Amsterdam.

31 De Grauwe en Timmermans, *Cartae visitationum*, 46-51.

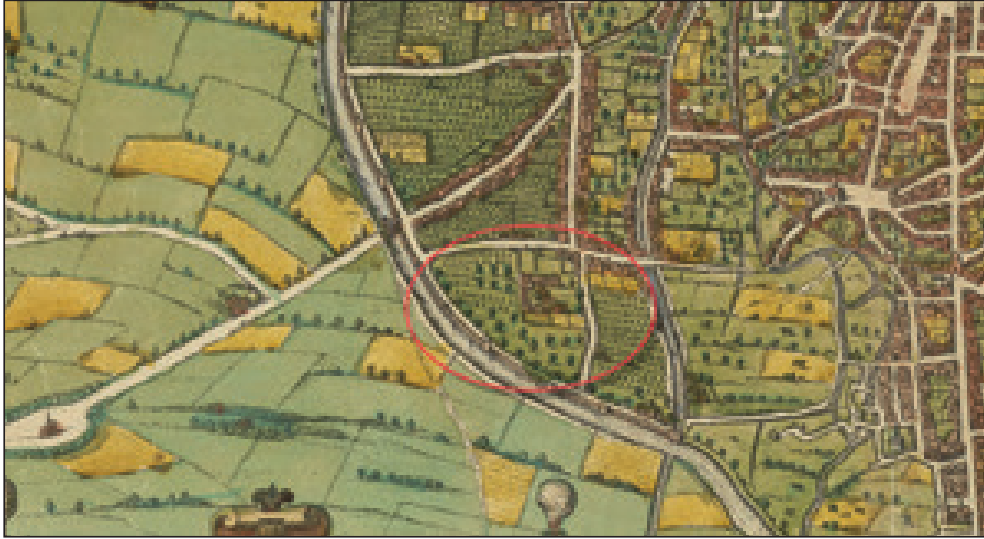
32 De Grauwe en Timmermans, *Cartae visitationum*, 52-65.

33 De Grauwe en Timmermans, *Cartae visitationum*, 66-73.

34 De Grauwe en Timmermans, *Cartae visitationum*, 74-80. Worden weggestuurd: Petrus Apothecarii, eerste profes, naar Amsterdam; frater Andreas, tweede profes, naar Brussel; frater Franciscus Petri, sacrista, naar Amsterdam; Antonius de Winghen, naar Zelem. Over de celestijnen in Leuven, zie: Derez M. en Verbrugge A. (red.), *De Celestijnenpriorij te Heverlee. Van klooster tot bibliotheek*, Leuven, 2005.

35 De Grauwe en Timmermans, *Cartae visitationum*, 81-97.

monniken te verplaatsen. Het aantal monniken viel in deze periode terug van achttien naar tien. Er bleek één monnik verdwenen.³⁶

Detail uit KBR, *Lovanium, Brabanticarum urbium caput, unica Musarum ac prae-stantissimarum artium sedes, optatissimumque domicilium*, Keulen, Braun & Hogenberg, 1581.

Het begin van de reformatie had grote bezorgdheid veroorzaakt binnen de kartuizerorde. Na de eerdere aanmaning voegde het generaal kapittel in 1532 een *ordinatio* toe aan de bepalingen voor de Dietse provincie en de Rijnprovincie, waarbij gevangenisstraffen werden opgelegd aan monniken die volhardden in de lutherse leer.³⁷ Ondanks Erasmus' houding over hervormingen binnen de kerk besliste het generaal kapittel van 1537 om de ordeleden niet alleen te verbieden de werken van Luther te lezen maar ook die van Erasmus “en anderen die de katholieke doctrine niet begrijpen en zich op goddeloze wijze tegen de religieuze staat keren”. Monniken die zich bezig zouden houden met redetwisten over verboden opvattingen moesten aan disciplinaire maatregelen onderworpen worden. De ordinantie werd het volgende jaar herhaald, waarbij expliciet verboden werd om gebruik te maken van Erasmus' vertaling van het Nieuwe Testament, alsook van het *Monotessaron* dat daaruit was samengesteld.³⁸ Voor dit verbod werd het advies gevolgd van de Franse theoloog Noël

36 De Grauwe en Timmermans, *Cartae visitationum*, 98-108. De verdwenen monnik is wellicht Franciscus d'Oesterlinck. In dezelfde periode verlaten twee Brusselse kartuizers hun klooster: Judocus Fabri van Aalst in 1522 en Joannes Zuene in 1538.

37 Clark J., 'Carthusian Legislation in the Sixteenth Century as reflected in the Chartae', Hendrickx en Gaens, *Amo te, sacer ordo Carthusiensis*, 119, noot 15.

38 Clark, 'Carthusian Legislation', 119, noot 17-18; KBR, ms. 7044-7046, 33r-33v.

Beda (†1537), een discipel van Jan Standonck en een hardnekkige criticus van Erasmus.³⁹

In de Leuvense kartuis waren er, zoals elders, wel degelijk bewoners met sympathie voor de lutherse ideeën, zoals de eerder vermelde hospes Joannes Ammonius en de donaat Judocus de Honsbergen, die het klooster verliet.⁴⁰ In 1526 werd Ammonius uit Leuven teruggestuurd naar zijn professiehuis in Herne, waar hij opgesloten werd in zijn cel door de prior.⁴¹ Ook werden in 1542 enkele kunstenaars, die in de Leuvense kartuis aan het werk waren, gestraft voor hun lutherse opinies.⁴²

Maar het was zeker niet alleen de financiële situatie in de Leuvense kartuis of het flirten met lutherse standpunten dat de visitatoren hard deed ingrijpen. Meer informatie over wat er aan de hand was, blijkt uit de correspondentie van Joannes Ammonius' broer Livinus (†1556). In 1533 beklagde deze zich met bitterheid tegenover Erasmus dat zijn nieuwe prior in de kartuis van Sint-Martens-Lierde alle beoefenaars van de schone letteren behandelde als ketters. Met weemoed mijmerde hij in zijn Griekse brieven aan de humanist Arnoldus Oridryus van Bergeijk en de hellenist Jacobus Tayng van Doornik over de gelukkige dagen van het bestuderen van de klassieken, over lange filosofische gesprekken, en over het corrigeren van de Latijnse verzen van de studenten van Leo Outers, kanselier van de bisschop van Luik, of de opstellen van Erard de la Marck, de jonge bisschop bij wie Outers in dienst was.⁴³

Livinus werd weggestuurd uit zijn professiehuis naar de kartuis van Gent

39 De Smet R., 'Erasmus en de geloofscrisis van Jan Van der Maude, kartuizer van het Domus Capellae te Herne', *De Kartuijzers te Herne (1314-1783)*, Edingen, 1983, 82, noot 22-23.

40 Delvaux, 'Chartreuse de Louvain', 1475, noot 2-3.

41 De Smet, 'Erasmus en de geloofscrisis van Jan Van der Maude', 81-82, noot 20; Pil A.E., 'Humanistica cartusiana. Levinus Ammonius als vertaler van Chrysostomos' sermoen *De Providentia Dei et Fato*', *Sacris erudiri*, 26 (1983) 282, noot 33bis. De apostaat en bellettrist Joannes de Merica van Leuven, profes van de Brusselse kartuis, werd opgesloten in de gevangenis van zijn professiehuis (Pil, *Het middeleeuws scriptorium*, 26; KBR, ms. 7044-7046, 48v, 58r, 90r, 95v, 141r en 156r).

42 Delvaux, 'Chartreuse de Louvain', 1475, noot 3.

43 Pil, 'Humanistica cartusiana', 281, noot 27; Roersch A., 'Correspondance inédite du chartreux Laevinus Ammonius', *Bulletin de la Société d'histoire et d'archéologie de Gand*, 9 (1901) 15-18. Over Leo Outers, weldoener van de Leuvense kartuijzers en over Erard de la Marck, één van promotoren van het Drietalencollege, zie: Gaens, 'De kartuis van Leuven en haar weldoeners', 415, noot 31. De eerder positieve houding tegenover het humanisme in de kartuis van Lierde wijzigde op radicale wijze na de dood van prior Michael Dierickx (Hendrickx F., *De kartuijzers en hun klooster te Zelem. Tentoonstelling ter gelegenheid van het negende eeuwfeest van de Orde (1084-1984)*, (*Diestsche cronycke* 7), Diest, 1984, 115).

en, in 1540, naar die van Monnikhuizen bij Arnhem, ver verwijderd van zijn vrienden van het Drietalencollege en beroofd van al zijn boeken. In een brief uit 1542 somt Livinus enkele klassieke auteurs op uit de ontelbare boeken die hij had gelezen en gekopieerd, maar die nu voor hem verloren waren. Melancholisch denkt hij aan de tientallen vrienden uit de schone letteren die hem dagelijks bezochten of die hij zelf met hartelijkheid begroette. Met spijt schrijft hij dat alles voorbij is: “Atque haec quidem fuerunt! Fuerunt inquam, fuerunt!” In hetzelfde jaar schrijft hij een andere, lange brief aan de prior van de Leuvense kartuis ter verdediging van het Grieks en het Hebreeuws.⁴⁴ In deze brief verwijst Livinus naar de vlucht van een monnik, die hij “Franciscus N.” noemt. Het was wellicht de Leuvense kartuizer Franciscus d’Oesterlinck die rond 1535 verdwenen was.⁴⁵ Alleszins brengt Ammonius de vlucht in direct verband met een verbod op de studie van de klassieken.

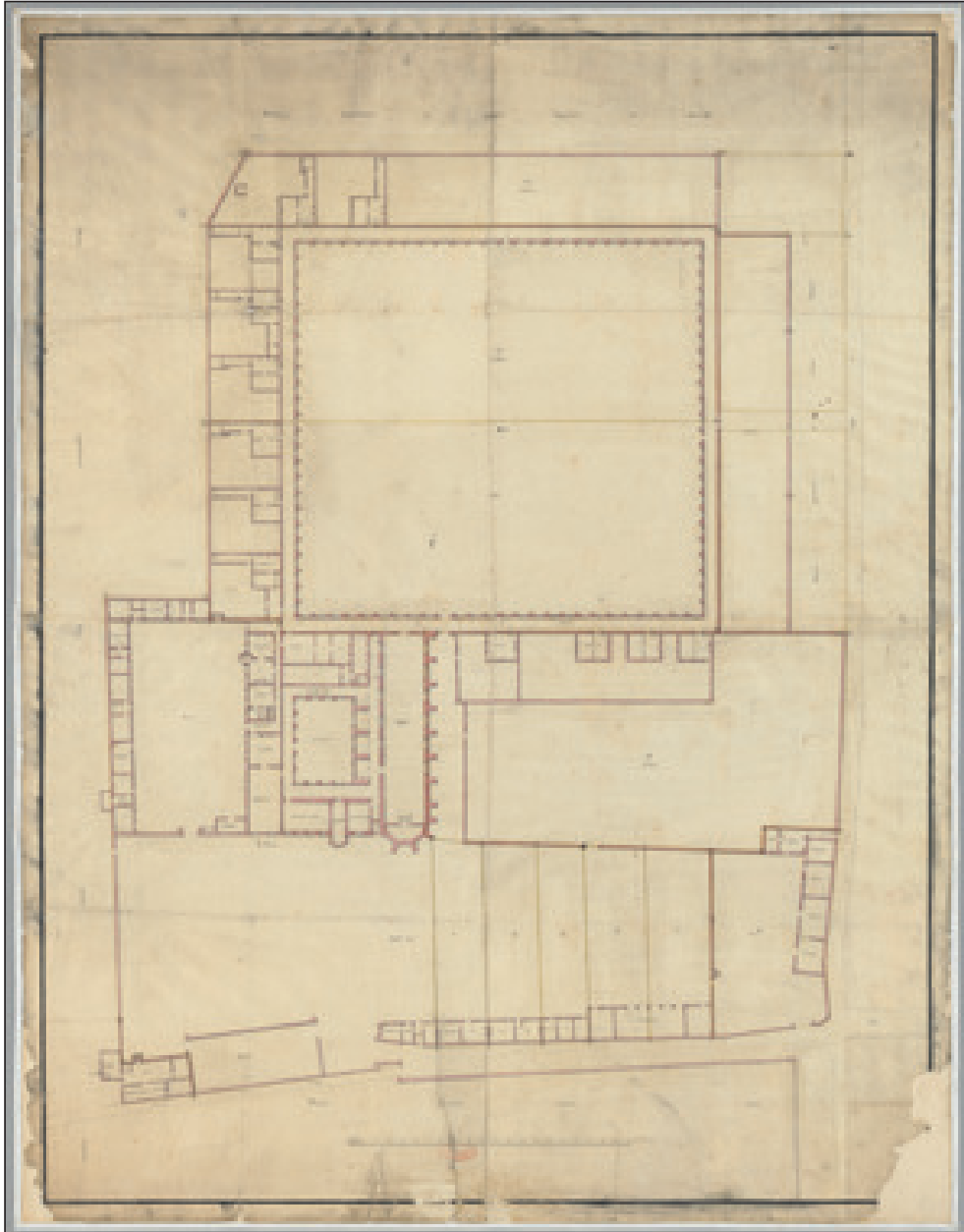
Het lijkt erop dat de orde-instanties, zeker nadat visitator Willem Bibaut van Tielt (†1535) in 1521 prior-generaal van de orde was geworden en nog nadrukkelijker na diens overlijden,⁴⁶ niet alleen lutherse interesses krachtig onderdrukten, maar ook het lezen van klassieke en humanistische auteurs, waaronder Erasmus. Blijkbaar gooiden enkele visitatoren en priors in toenemende mate afdwalingen van de rechte geloofsleer en het beoefenen van de bellettrie op één hoop. Het lijkt geen twijfel dat in Leuven in toenemende mate opgetreden werd tegen kartuizers die verstrikt waren geraakt in de ontwikkelingen aan de Leuvense universiteit of die werden meegesleurd in het moeras van theologische disputen tussen volgelingen of tegenstanders van zowel Erasmus als Luther. De hoogste autoriteiten van de kartuizerorde hadden met succes de geloofsijver hersteld, maar deze “zo diep begraven dat er nagenoeg niets meer van te zien was”.⁴⁷

44 Pil, ‘*Humanistica cartusiana*’, 282-283; Roersch, *Correspondance inédite*, 15-18; KBR, ms. 7044-7046, 33r.

45 De Grauwe en Timmermans, *Cartae visitationum*, 106.

46 Over de rol van Willem Bibaut, covisitor (1511-1513) en visitator (1513-1521) van de Dietse provincie, prior-generaal van de kartuizerorde (1521-1535), die de Leuvense kartuizers een groot weldoener noemden, zie: Reusens, ‘La chronique’, 287 en 297; Pil, ‘*Humanistica cartusiana*’, 280, noot 21-22, 281-282, noot 30 en 291-294; Bietenholz e.a., *Contemporaries of Erasmus*, I, 145.

47 Desiderius Erasmus, *Lof der zotheid*, Bange P. (vert.), Nijmegen, 2000, hfdst. 60, 122.

Plattegrond van het kartuizerklooster van Leuven, 1786 (Algemeen Rijksarchief Brussel, Kaarten en plannen in handschrift, Eerste Reeks, 1877)

Bericht aan de lezer:

De website van het Koninklijk Historisch Genootschap van Vlaams-Brabant en Brussel (www.esdb.be) is de toegangspoort tot een rijke bron van informatie over de geschiedenis van Brabant.

Op de site zullen alle artikels uit alle voorgaande jaargangen stelselmatig ontsloten worden. De leden hebben toegang tot alle gedigitaliseerde bijdragen. Zij kunnen via de website hun toegang aanvragen. Andere bezoekers kunnen enkel de oudere artikels raadplegen. Daarnaast heeft het Genootschap de voorbije decennia talloze publicaties uitgebracht over de toponymie, volkskunde, genealogie, lokale geschiedenis,... Vele van deze werken zijn nog beschikbaar.

De website bevat bovendien uitgebreide informatie over het Genootschap en het Centrum voor Brabantse Geschiedenis, wetenswaardigheden en beschikbare delen van het *Parochiewezenen in Brabant* en andere publicaties over Brabantse geschiedenis, ...

www.esdb.be

Werken mee aan dit nummer:

Janick Appelmans	janick.appelmans@hotmail.com
Claude Bruneel	c.bruneel@skynet.be
Tom Gaens	tom.gaens@gmail.com
Dirk Leyder	dirk.leyder@arch.be
Jaak Ockeley	jaak.ockeley@skynet.be
Sofie Onghena	sofie.onghena@arch.be
An Smets	an.smets@kuleuven.be
Luc Vandeweyer	luc.en.karin.vandeweyer@skynet.be
Louis Vos	louis.vos@kuleuven.be

Niets uit dit tijdschrift mag worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Info en bestellingen van vroegere jaargangen van het tijdschrift en van alle andere uitgaven van het Koninklijk Historisch Genootschap van Vlaams-Brabant en Brussel geschieden bij:

Joris De Beul, Ten Ham 21, 1750 Lennik, E-mail: esdb100@gmail.com

Verzendingskosten worden aangerekend in functie van het gewicht van de verzending.

Inhoudstafel

Dirk LEYDER en Janick APPELMANS	De universiteit inspireert	1-4
Janick APPELMANS	Student, professor en machtsmakelaar. De academische loopbaan van de norbertijn Diederik van Tuldel (1419/1420-1494)	5-14
Tom GAENS	De Leuvense kartuizers en de universiteit ten tijde van het humanisme	15-26
An SMETS	Vesalius komt thuis. Zijn persoonlijk exemplaar van de tweede editie van <i>De humani corporis fabrica</i> verworven voor KU Leuven	27-34
Dirk LEYDER	Impressies van Brusselse Artisten verenigd in Leuven tijdens het derde kwart van de zeventiende eeuw	35-50
Jaak OCKELEY	Primussen van de universiteit van Leuven afkomstig uit Vlaams-Brabant en Brussel (1427-1797)	51-62
Claude BRUNEEL	De gediplomeerden in de rechten en de geneeskunde van de universiteit te Leuven (1546-1797)	63-82
Sofie ONGHENA	Achter gesloten deuren. Rector Jan-Baptist Abbeloos en de verwetenschappelijking van de Katholieke Universiteit Leuven (1887-1898)	83-98
Louis VOS	Monseigneur Sencie en Vlaamse Leergangen te Leuven	99-114
Luc VANDEWEYER	Mijn kasteel in Heverlee... Hertog Engelbert-Marie van Arenberg wil de Leuvense Universiteit steunen	115-128

